

SLOVENCİ V ZDRUŽENIH DRŽAVAH: OBDOBJE 1848 – 1891*

Janez Stanonik

Doba med letoma 1848 in 1891 – to je od marčne revolucije l. 1848 na Dunaju, ki je naredila konec Metternichovemu absolutističnemu policijskemu režimu, ter l. 1891, ko so v Ameriki dozoreli pogoji, da je začel v Chicagu izhajati prvi slovenski list *Amerikanski Slovenec* – je prehodno obdobje v zgodovini književnosti slovenskih izseljencev v Združenih državah Amerike. Čeprav je bila revolucija l. 1848 kmalu zatrta in je v Avstriji znova zavladal absolutizem, so se razmere v Avstriji vendarle toliko razrahljale, da se je odprla možnost za postopen razvoj k bolj svobodnemu in neoviranemu izseljevanju avstrijskih državljanov, tudi Slovencev. Namesto izbranih posameznikov, ki so pred l. 1848, v dobi Metternichove policijske vladavine, lahko odhajali v Ameriko le s soglasjem avstrijske politične oblasti, ki je že pred izselitvijo določila tudi področje izseljenčeve aktivnosti v Ameriki, so se po l. 1848 prvič v Avstriji odprle možnosti za izseljevanje ekonomskih izseljencev, ki so v Združenih državah iskali izključno le zaposlitve in boljšega zaslužka. Po l. 1848 je število izseljencev iz monarhije, s tem pa tudi iz Slovenije, vztrajno naraščalo vse do prve svetovne vojne. Že ob koncu 19. stoletja je število Slovencev v Združenih državah preseglo sto tisoč. S tem so nastale nove in popolnoma spremenjene možnosti za razvoj slovenske književnosti v Združenih državah.

K povečevanju izseljevanja v ZDA je pripomogel tudi nagel razvoj prometa, ki je vožnjo v Ameriko bistveno pospešil in olajšal, pa tudi pocenil. V drugi polovici 19. stoletja so parniki zamenjali prekomorske jadrnice, ki so za vožnjo prek oceana potrebovale mesec dni. Parniki so prevozili Atlantik v petih dneh. Namesto vožnje do evropskih pristanišč s počasnimi kočijami, ki so sprejele le malo potnikov, so sredi stoletja prepregle Evropo železniške proge, ki so omogočile nagel in cenen

* Pričujoča študija objavlja poglavje za knjigo o književnosti slovenskih izseljencev v ZDA, ki je v pripravi pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

prevoz do atlantskih pristanišč Le Havre, Bremen in Hamburg, od koder so vodile redne ladijske zveze v Ameriko.

Avstrijski državni zbor je 4. marca 1849 sprejel besedilo nove avstrijske ustave, ki je v svojem osmem členu zagotavljala državljanom pravico do svobodnega preseljevanja. Toda ta ustava ni nikoli začela veljati in tako je še vedno ostal v veljavi izseljeniški patent iz Metternichove dobe, od 24. marca 1832, ki je izseljevanje močno omejeval. Kljub temu kažejo že petdeseta leta znaten porast v številu izseljencev iz monarhije v Združene države, kar priča, da se ta zakon vendarle ni več tako rigorozno izvajal. Do končne liberalizacije izseljevanja je prišlo šele z ustavnim zakonom od 21. decembra 1867, ki je postavljal kot edini pogoj za izselitev, da ima izseljenec izpolnjeno vojaško obveznost.¹

Po ameriški statistiki iz l. 1850 je bilo v Združenih državah vsega skupaj le 946 prebivalcev, ki so bili rojeni v habsburški monarhiji. Ista statistika pa izkazuje za l. 1850 že 583.774 v Nemčiji rojenih priseljencev v ZDA. Ti dve številki dovolj zgovorno pričata o ozkem političnem izboru ljudi, ki jim je bilo pod Metternichovim režimom omogočeno in dovoljeno iti v Ameriko. V naslednjih desetletjih daje primerjava ameriških statističnih podatkov o prebivalcih ZDA, ki so bili rojeni v Nemčiji oziroma v habsburški monarhiji (torej po prvotnem državljanstvu, ne pa po narodnosti), naslednje številke:

Leto popisa prebivalcev ZDA	Število v Nemčiji rojenih prebivalcev ZDA	Število v monarhiji rojenih prebivalcev ZDA
1850	583.774	946
1860	1.276.075	25.061
1870	1.690.533	102.534
1880	1.966.742	135.550
1890	2.784.894	303.812
1900	2.663.418	637.009
1910	2.311.237	2.145.261 ²

¹ Vlado Valenčič, "Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne", *Dve domovini/Two Homelands*, i (1990), 43–81.

Iz teh statistik je razvidno, da je izseljevanje iz Nemčije naraščalo vse do l. 1890, nakar je začelo polagoma upadati: vzrok za to je bila nagla industrializacija Nemčije ob prehodu iz 19. v 20. stoletje, ki je odpirala možnosti za mnoge nove zaposlitve v sami Nemčiji. Nasprotno pa je priseljevanje iz habsburške monarhije zelo naglo naraščalo šele po l. 1890 in doseglo višek tik pred prvo svetovno vojno.

Vzporedno z izseljevanjem iz cele habsburške monarhije je potekalo tudi izseljevanje iz Slovenije. Vendar za 19. stoletje nimamo statističnih podatkov o obsegu slovenskega izseljevanja. V Avstriji se je vodila statistika izseljevanja, kolikor je je sploh bilo, po deželah, na katere smo bili Slovenci razcepljeni, in ne po narodnostih. Istočasne ameriške statistike pa so vodile evidenco priseljencev po državah, iz katerih so priseljenci prihajali. V Sloveniji se zaradi tega danes poskuša ugotoviti obseg izseljevanja v drugi polovici 19. stoletja s poračunavanjem razlike med naravnim porastom prebivalstva (presežek rojstev nad smrtmi) ter številom prebivalstva, izkazanega na ljudskih štetjih. Za leta 1857 do 1914 znaša ta "negativni saldo" 293.897 oseb. To naj bi bil primanjkljaj, ki ga je povzročilo odseljevanje. Vendar je celotni obseg izseljevanja iz Slovenije vsaj še zaznavno presegel to številko, saj tu pri prirastu prebivalstva Slovenije ni upoštevan istočasni priliv priseljencev od drugod v Slovenijo, ki prav tako ni točno znan. Za obseg izseljevanja Slovencev iz Slovenije v samo Ameriko pa dobimo s temi poračuni le splošen okvir, saj predstavlja izseljevanje Slovencev v Združene države samo del splošnega izseljevanja iz Slovenije.³

² Statistični podatki za prebivalce ZDA, rojene v Nemčiji, so prevzeti po: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, ed. Stephen Thornestein, Harvard UP, 1981, 405–425; za prebivalce po poreklu iz monarhije pa po: Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, Maribor: Založba Obzorja, 1987, 32, ter po E. Wilder Spaulding, *The Quiet Invaders. The Story of Austrian Impact Upon America*, Dunaj: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1968, 68–82.

³ Živko Šiferer, *Statistični podatki o izseljevanju s slovenskega ozemlja*. I. del: *Doba od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne*. Tipkopis, 1965. Arhivsko-dokumentacijska zbirka Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Živko Šiferer, "Kakšno je bilo izseljevanje z našega ozemlja", *Slovenski izseljenski koledar 1966*, Ljubljana 1965, 130–134.

V Združenih državah so l. 1898 začeli voditi evidenco letnega priseljevanja po narodnostih, ki so jih označevali kot "rasa ali nacionalnost". To kaže, kako je v zahodnoevropskem svetu in Ameriki pojem "narod" v srednjeevropskem pomenu malo poznan. V teh letnih ameriških statistikah so Slovenci in Hrvati navedeni kot en narod (ali "rasa"), Dalmatinci, Bosanci in Hercegovci pa kot drug narod. Vendar so te tako dostopne številke pomembne, ker kažejo na nesorazmerno velik delež Slovencev med priseljenci iz habsburške monarhije. Po izračunih Ivana Šveгла, Slovenca, ki je pred prvo svetovno vojno delal kot avstrijski konzul v Pittsburghu, je bil v letu 1902/1903 nacionalni sestav priseljencev iz avstroogrske monarhije v ZDA sledeč: nemško govoreči Avstrijci 23.579, Poljaki 37.499, Slovaki 34.412, Hrvati in Slovenci 32.892, Madžari 27.113, Židi 18.759, Ukrajinci 9.819, Čehi 9.577, Bolgari, Srbi, Črnogorci 4.227, Romuni 3.173, Italijani 2.170, Dalmatinci, Bosanci in Hercegovci 1.723.⁴

Za leta 1899 do 1910 pa so, po Juriju Trunku (*Amerika in Amerikanci*, Celovec 1912, str. 380), izkazane naslednje številke letno priseljenih Slovencev in Hrvatov v ZDA: 1899: 8.632; – 1900: 17.184; – 1901: 17.928; – 1902: 30.233; – 1903: 32.907; – 1904: 21.242; – 1905: 35.104; – 1906: 44.272; – 1907: 47.826; – 1908: 20.472; – 1909: 20.181; – 1910: 39.562. Domnevamo, da je bilo med temi priseljenci slovenske in hrvaške "rase" v ZDA vsaj polovica Slovencev.

Najbolj zanesljivo sliko o obsegu slovenskega izseljevanja v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja pa nudijo ameriška ljudska štetja, ki od začetka 20. stoletja dalje vnašajo v evidenco tudi materni jezik prebivalcev. Tako izkazuje za l. 1910 ljudsko štetje v ZDA 123.631 Slovencev, rojenih v Sloveniji (prva generacija), ter 59.800 Slovencev,

⁴ Hans Schwegel, "Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten. Mit besonderer Rücksicht auf die österreichisch-ungarische Auswanderung", *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, XIII (Wien, Leipzig, 1909), 178.

Pri teh številkah je seveda treba upoštevati, da gre na primer pri Italijanah tu le za tiste Italijane, ki so se priselili v ZDA iz monarhije, ne pa tudi iz Italije. Isto velja tudi za Srbe, Črnogorce, Ukrajince, Romune, Poljake in druge, ki so bivali ne le v monarhiji temveč tudi v drugih – večkrat lastnih, samostojnih – državah.

ki so bili rojeni že v Ameriki (druga generacija), skupno 183.431 Slovencev. Ljudsko štetje Združenih držav za l. 1920 pa je ugotovilo v ZDA 102.744 Slovencev prve generacije ter 105.808 Slovencev druge generacije, skupno torej 208.552 Slovencev.

O socialni strukturi slovenskih ekonomskih izseljencev v ZDA do 1891 ni statističnih podatkov, obstoje pa analize za slovenske in hrvaške priseljence v letih 1898–1914. Domnevamo lahko, da številke za priseljence v letih 1898–1914 nudijo tudi okvirno sliko strukture prvih ekonomskih priseljencev, to je v času 1849–1891, s to razliko, da so bili osnovni problemi v strukturi zgodnjih izseljencev še ostreje profilirani. V letih 1898–1914 so absolutno prevladovali moški priseljenci (81.6%) nad ženskimi (18.4%). Le 5.5% jih je bilo mlajših od 14 let, 91.1% jih je bilo v starosti med 14 in 45 leti ter 3.4% nad 45 let. Po socialnem izvoru jih je bilo 44% industrijskih delavcev in vajencev ter 29.1% kmečkih delavcev. Vsaj 20% priseljencev se je po nekaj letih dela v Ameriki s prihranjenim denarjem vrnilo domov.⁵

Izobrazbena struktura slovenskih izseljencev je bila skromna. Med priseljenci, starejšimi od 14 let, jih je le 66.8% znalo pisati in brati. Večina jih je imela štiri razrede osnovne šole, le zelo redki pa so imeli nekaj razredov nižje gimnazije. Ti so predstavljali intelektualno elito. Ker niso znali angleško, so si pomagali z nemščino ter iskali stike s Čehi in Hrvati. Predvsem pa so z rojaki priseljenci razvili visoko stopnjo medsebojne pomoči. Pri preživetju jim je pomagala mladostna trdoživost, sposobnost, da se ustrezno odzovejo zahtevam novega okolja, naravna nadarjenost, preudarnost ter volja do uspeha. Od doma so bili navajeni na trdo delo in skromno življenje.

Prve slovenske ekonomske priseljence v ZDA najdemo predvsem na področjih, kjer so bili močno prisotni tudi nemški priseljenci. To je bilo v 19. stoletju do ameriške državljanske vojne (1861–1865) ozemlje Pennsylvanije ter ob reki Ohio vse do Missisippija, z glavnima centroma Cincinnati ter St. Louis. Ker je med državljansko vojno potekala

⁵ Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, Maribor: Obzorja, 1987, 31, sl.; Marjan Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev na tuje*, Ljubljana: Založba Mladika, 1991, 41 sl.

fronta med Severom in Jugom prav po teh krajih, se je v šestdesetih letih preseljevanje premaknilo na sever ter šlo preko Clevelanda in Chicaga dalje v Minnesoto in na zahod.

Po prihodu v Ameriko so slovenski priseljenci sprejemali vsakršno delo, ki se jim je nudilo. V zgodnji dobi so se mnogi zatekli v poljedelstvo, zlasti v Minnesoti, kjer so nastale prve slovenske naselbine. Med zgodnjimi priseljenci je bilo mnogo Belokranjcev. Tako kot v Evropi so se tudi v Ameriki nekateri med njimi zaposlili kot potujoči krošnjarji, ki so se včasih, zlasti v Chicagu, razvili v ugledne trgovce. Presenetljivo zgodaj, vsaj že v šestdesetih letih, najdemo Slovence med iskalci zlata v Skalnem gorovju in Kaliforniji. Ko narašča število slovenskih priseljencev, jih najdemo vedno več med rudarji v novo odkritih rudnikih bakra v Montani in severnem Michiganu, v rudnikih železa v severni Minnesoti, v premogovnikih Colorada ter med delavci v železarnah Pennsylvanije. Priseljenci so si medsebojno pomagali pri iskanju dela, prenočišča in hrane tudi z denarjem. S pismi v "stari kraj" so opogumljali sovaščane, da se jim pridružijo v Ameriki. Tako so nastajali zgodnji slovenski centri v Calumetu v severnem Michiganu, v Buttu in Anacondi v Montani, v Rock Springsu v Wyomingu, v Pittsburghu in Bethlehemu v Pennsylvaniji. Za zaščito svoje eksistence so pristopali najprej kot člani v zgodnja društva hrvaških in čeških priseljencev. Skupaj s Hrvati so začeli ustanavljati slovensko-hrvaške bratovščine, dokler ob prehodu iz 19. v 20. stoletje niso ustanovili svojih lastnih združenj, bratovščin.⁶ Pri organiziranju bratovščin so se naši izseljenci

⁶ Glavne slovenske bratovščine so bile (v oklepaju je naveden sedanjí angleški naziv bratovščine, leto ustanovitve ter sedež): bratovščina sv. Jožefa (St. Jozhef lodge, 1882, Calumet, Mich. L. 1939 se je združila s Hrvatsko bratsko zajednico); – Kranjska slovenska katoliška jednota (KSKJ, American Slovenian Catholic Union, 1894, Joliet, Ill.); – Jugoslovanska katoliška jednota (sedaj: Ameriška bratska zveza, American Fraternal Union, 1898, Ely, Minn.); – Slovenska narodna podporna jednota (SNPJ, Slovene National Benefit Society, 1904, Chicago); – Zapadno slovanska zveza (Western Slavonic Association, 1908, Denver, Co.); – Jugoslovanska podporna zveza Sloga (sedaj: Vzajemna podporna zveza Sloga, Sloga Fraternal Life Insurance Society, 1908, Milwaukee, Wisc.); – Ameriška dobrodelna zveza (American Mutual Life Association, 1910, Cleveland).

ravnali po čeških zgledih.⁷ Iz njih so izšle pobude za ustanovitev nekaterih pomembnih slovenskih časnikov v ZDA, bile pa so tudi centri za kulturno in družabno življenje Slovencev v Ameriki. Med seboj se slovenske bratovščine ločujejo po svetovnonazorskih in političnih usmeritvah. Njihovo članstvo kaže precej drugačno strukturo politične orientacije slovenskih izseljencev v ZDA, kot pa je bil razpored vpliva in moči istodobnih političnih strank v Sloveniji. Razlog za to je bila specialna socialna struktura izseljencev v novem, spremenjenem okolju; deloma pa vrže politični razpored slovenskih izseljenskih bratovščin v ZDA tudi luč na politično življenje v takratni Sloveniji.

Pisma izseljencev, ki so šli za zaslužkom prek morja, so prinašala vesti iz daljne Amerike njihovim staršem, ženam ter drugim sorodnikom in znancem tudi v najbolj oddaljene slovenske vasi. Imena ameriških pokrajin in mest so postala tudi preprostim ljudem v Sloveniji obče znana. Skoraj po pravilu so ta pisma pisana nerodno, v dialektu, brez pravega znanja pravopisa, a vendar predstavljajo pomemben vir za preučevanje zgodovine slovenskega izseljenstva, ki ga novejša slovenska znanost vse bolj upošteva,⁸ čeprav smo v Sloveniji začeli šele zadnje čase načrtneje zbirati tovrstno rokopisno gradivo, kolikor ga je še ohranjenega, in čeprav še vedno nimamo popolne evidence vseh tistih pisem, ki so prišla v objavo v takratnih slovenskih časnikih.

Univerzitetno izobraženih Slovencev v drugi polovici 19. stoletja v Združenih državah skoraj ni, saj jih je tudi v Sloveniji primanjkovalo. Vendar je prav revolucija 1848 privedla v Ameriko dva: Antona Fistra in Antona Čizmana. Radovljičan Fister se je zatekel v Ameriko, da se

Letne statistike vseh bratovščin v ZDA, tudi slovenskih, objavlja The National Fraternal Congress of America (Chicago) v svoji publikaciji *Statistics of Fraternal Benefit Societies*.

Prim. tudi zbornik *Etnični fraternalizem v priseljenjskih deželah – Ethnic Fraternalism in Immigrant Countries*, ed. by Matjaž Klemenčič, Maribor: Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, 1996.

⁷ Toussaint Hočevar, "Češki vplivi pri snovanju slovenskih jedrot v ZDA", *ČZN*, XIII (1977), 234–240.

⁸ Glej: Marjan Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev na tuje*, Ljubljana: Založba Mladika, 1991 in Darko Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924*, Celovec, Ljubljana: Mohorjeva založba, 1995.

reši pred smrtno obsodbo, ki mu je grozila zaradi udeležbe v marčni revoluciji na Dunaju. V Ameriki je živel med nemškimi izseljenci v Bostonu in New Yorku, bil pa je tudi v stikih z drugimi Slovani, zlasti s Poljaki. Stikov s Slovenci ni našel, ker jih pač v tem okolju takrat še ni bilo.⁹ Razmeroma obširna rokopisna zapuščina Fistra iz njegovih ameriških let je prvič prišla v objavo v slovenskih prevodih šele po drugi svetovni vojni. – Bistveno manj kot o Fistru nam je znanega o Antonu Čizmanu, ki doslej sploh še ni bil predmet obširnejših znanstvenih raziskav. L. 1848 je bil zaposlen na (takrat nezasedeni) ameriški ambasadi na Dunaju, nakar je na ameriško povabilo prišel v Združene države, kjer je v letih 1852–1856 mnogo potoval, pa tudi predaval na univerzi Alabame v Montgomeryju. Bil je prvi Slovenec profesor na kakšni ameriški univerzi. Po povratku v Evropo je živel v Trstu in bil l. 1865 med ustanovnimi člani Slovenske Maticе.¹⁰

V letih 1848 do 1891 predstavljajo misijonska pisma, ki so jih pisali slovenski misijonarji v Ameriki za *Zgodnjo Danico*, skoraj edine tekste, ki zaslužijo pozornost raziskovalcev slovenske literarne zgodovine v Združenih državah. S svojo korespondenco so v tem času nadaljevali pisci, ki jih poznamo že pred l. 1848 (Baraga, Pirc, Mrak, Škola). Tem se po l. 1848 pridružijo mlajši sodelavci, ki so prišli v Ameriko po l. 1848. Značilno za mnoge nove prišleke je, da po prvih pismih, ki popisujejo pot v Ameriko ter začetek dela v misijonih, postaja njihova korespondenca vse bolj redka, dokler končno ne umolknejo. Število misijonskih pisem je naraščalo v petdesetih letih ter doseglo svoj višek v šestdesetih letih, nakar je v osemdesetih letih začelo upadati, dokler ni skoraj usahnilo ob koncu stoletja.

Po l. 1848 se je vztrajno povečevalo število slovenskih misijonarjev v Michiganu, Minnesoti in Wisconsinu. Baraga in Pirc sta ob vsakem obisku Slovenije iskala novih sodelavcev med študenti teologije, pogosto tudi med srednješolci, ki so se nato došolali na semenišču v St.

⁹ Marjan Britovšek, *Anton Fister in revolucija 1848 v Avstriji*, Maribor: Založba Obzorja, 1970.

¹⁰ O Antonu Čizmanu glej *Slovenski biografski leksikon* IV, 802–803, sub Zhishman, Anton.

Paulu v Minnesoti. Nekaj teh novih prišlekov zasluži zaradi svojih pisem, da jih posebej omenimo.

Ko je Baraga l. 1853/54 obiskal Slovenijo, ga je na povratku spremljal – poleg več Nemcev – tudi Lovrenc Lavtižar (1820–1858), doma iz Srednjega Vrha nad Kranjsko Goro, ki je nato delal skupaj s Pircem v severnem Michiganu (La Croix) ter Minnesoti (Crow Wing), a je že decembra 1858 zmrznil na poledenelem jezeru Red Lake v severni Minnesoti. Med leti 1854 do 1858 so številna njegova pisma izhajala v *Zgodnji Danici*. V svoje obširne potopise vnašajo tudi izrazito poučno snov. – L. 1869 je prišel v Sault Ste Marie Janez Čebulj. – Istega leta je prišel tudi Andrej Andoljšek (1827–1882), ki je v letih 1863–1869 kot prvi slovenski misijonar delal med iskalci zlata v Skalnih gorah in San Franciscu. – Ko je l. 1864 Franc Pirc obiskal Ljubljano, je na povratku vzel s seboj več mladih teologov, ki so se nato do konca stoletja javljali v *Zgodnji Danici*. Zelo plodovit in neutruden sodelavec *Zgodnje Danice* je bil Jakob Trobec (1838–1921) iz Loga pri Polhovem Gradcu, ki je dolgo delal v Wabashi pri Minneapolisu. Že pred odhodom v Ameriko je poskušal tudi s poezijo, ki ima izrazito versko motiviko. L. 1868 je objavil v *Zgodnji Danici* obširno biografijo Barage. L. 1897 je bil posvečen za škofa v St. Cloudu v Minnesoti. – Istočasno s Trobcom so prišli v Ameriko tudi Jožef Buh (1833–1923), doma iz Lučine nad Poljansko dolino, po l. 1863 redni dopisnik *Zgodnje Danice*, dolgo misijonar med Indijanci v Belle Prairie v severni Minnesoti; Ljubljančan Nace Tomazin (1843–1916), dolgo sodelavec Pirca v Crow Wingu, nato župnik med belimi priseljenci, tudi Slovenci, v Minnesoti, in Alojzij Plut, po rodu Belokranjec, župnik v Shakopeeju, Minn.¹¹ Med kasnejšimi pisci misijskih pisem velja posebej omeniti Petra Jerama (1857–1897). V Ameriko je prišel l. 1873 kot spremljevalec Čebulja, l. 1880 je postal naslednik Trobca v Wabashi. Jeram je kot slovenski izseljenski misijo-

¹¹ O teh piscih misijskih pisem glej *Slovenski biografski leksikon* pod ustreznimi gesli. Znatno del tekstov teh avtorjev je ponatisnil ter dodal bio-bibliografske podatke John A. Arnez: *Slovenian Letters by Missionaries in America 1851–1874*, Studia Slovenica, Special Series 4, New York-Washington 1984. – Prim. tudi Darko Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924*, Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba 1995; ter Janez Stanonik, "The Prehistory of Slovene Journalism in the United States", *Dve domovini/Two Homelands*, 2-3 (1992), 125–140.

nar mnogokrat samoiniciativno utiral svojo lastno pot, dokler ni tragično preminul ob neuspelem utopičnem eksperimentu ameriških Slovencev v Rajski dolini (Eden Valley) severno od San Francisca.¹²

Amerika je doživljala v drugi polovici 19. stoletja izreden gospodarski razvoj, vendar ne brez občasnih težkih ekonomskih in političnih kriz. Najhujšo preizkušnjo v zgodovini Združenih držav predstavlja v tem času ameriška državljanska vojna za odpravo suženjstva (1861–1865), ki je sprožila tudi hude zaplete v odnosih do evropskih velesil. Ti so se še poglobili zaradi istočasne (1861–1866) intervencije Francije in avstrijskih "prostovoljcev" v podporo cesarja Maksimilijana. Oba dogodka sta odmevala tudi med Slovenci doma in v Ameriki.

Mehika je, potem ko se je l. 1821 osvobodila izpod španske kolonialne oblasti in postala samostojna država, šla skozi dolgo obdobje težkih notranjih konfliktov, v katerih so konzervativni krogi (cerkev in veleposestniki) skušali obdržati ugodnosti, ki so jih imeli v kolonialni dobi. Pravzaprav se je mehiška kriza vlekla – z izjemo mirnejših let vladavine Porfiria Diaza (1877–1911) – prav v 20. stoletje in se začela pomirjati šele po drugi svetovni vojni. L. 1857 je Benito Juarez, takrat minister za pravosodje v vladi Ignaca Comomforta (1855–1858), izdelal novo ustavo po zgledu ustave Združenih držav (sekularizacija šolstva, ločitev cerkve in države, nacionalizacija cerkvenih veleposesti), kar je sprožilo državljansko vojno, v kateri je Juarez zmagal in postal predsednik države. Pod vplivom mehiških konzervativnih krogov se je v te dogodke l. 1861 vmešal Napoleon III. Francija je poslala ekspedicijsko vojsko in zasedla Ciudad Mexico. S tem je prekršila Monroeovo doktrino. Napoleon III. je želel vladati nad Mehiko kot odskočno desko za intervencije v drugih latinskoameriških državah, to pomeni tudi v nekdanjih francoskih in španskih kolonialnih področjih ZDA (Louisiana ter špansko kolonialno področje od Floride do Teksasa in v Kaliforniji). L. 1864 so intervencionisti proglasili Mehiko za cesarstvo. Prestol je zasedel Maksimilijan, mlajši brat Franca Jožefa. Avstrija je podprla francosko intervencijo z okoli 6.000 prostovoljci, "meksikajnerji", med

¹² Polonca Cesar-Nedzbala, "Rajska dolina", *Dve domovini/Two Homelands*, 1 (1990), 83–106.

katerimi so bili tudi Slovenci.¹³ Toda kakor hitro je bila ameriška državljanska vojna l. 1865 končana, so ZDA ultimativno zahtevale od Francije, da umakne svojo vojsko iz Mehike, kar so Francozi l. 1866 tudi storili. Maksimilijan, ki so ga podpirali konzervativni krogi, je bil že naslednje leto poražen ter obsojen na smrt.

V letih mehiške krize je prišlo tudi do ameriške državljanske vojne, vojne za odpravo suženjstva (1861–1865). Kriza okoli vprašanja suženjstva je dolgo zorela v ZDA, saj so si stali nasproti interesi severnih industrijsko razvitih držav, kjer je bilo suženjstvo prepovedano, ter južnih držav, katerih ekonomija je temeljila na velikih plantažah bombaža, na katerih so delali sužnji. Kriza se je poglobljala ob širjenju Združenih držav na zahod, pri čemer so si v ameriškem parlamentu prizadevali, da bi ohranili poslansko ravnotežje med sužnjeposestniškimi in svobodnimi državami. Idejni nosilci boja proti suženjstvu so bili predvsem puritanci Nove Anglije, suženjstvo pa so že v kolonialni dobi zavračali tudi kvekerji. Na drugi strani pa so se nekatere veroizpovedi na jugu postavile na stališče, da biblija suženjstva ne prepoveduje in da je zato le-to z verskega vidika dovoljeno. Vojna je izbruhnila z izvolitvijo Abrahama Lincolna za predsednika ZDA, ki je že v volilni kampanji zahteval odpravo suženjstva. Južne države so izstopile iz unije in začela se je vojna, ki je prinesla velikansko opustošenje in ogromne človeške žrtve. Prebivalci Evrope so simpatizirali s severnimi državami, toda vlade evropskih velesil so ukrepale v soglasju s svojimi političnimi in ekonomskimi interesi ter bolj ali manj očitno podpirale Jug, od koder so dobivale bombaž za svojo tekstilno industrijo. Vojna se je končala l. 1865 z zmago Severa. Tik pred koncem vojne je bil Lincoln v atentatu ubit. Po vojni je prišlo do hude ekonomske krize na Jugu, kjer je plantažno gospodarstvo propadlo, istočasno pa se je gospodarstvo severnih držav močno okrepilo.

Ameriška kriza je zbujala pozornost tudi v Sloveniji. Že l. 1853 sta izšla kar dva prevoda *Koče strica Toma* (v Celovcu in Ljubljani). Ta roman ameriške pisateljice Harriet Beecher-Stowe je v ZDA kot knjiga izšel l. 1852 in je najpomembnejše literarno delo, ki je s stališča sever-

¹³ Zgodovina slovenskih meksikajnerjev doslej še ni bila temeljiteje raziskana.

nih držav obsojalo suženjski sistem na ameriškem jugu. V Združenih državah so slovenski izseljenci različno gledali na ameriško krizo. Anton Fister je od vsega začetka obsojal suženjski sistem ter podpiral Lincoln.¹⁴ Franc Pirc je v tej vojni predvsem videl veliko nesrečo za ZDA, ki je prinašala le ranjence, mrtve, veliko pustošenje in draginjo. V pismih v Slovenijo je rojake svaril pred preseljevanjem v Ameriko, da ne bi bili takoj po prihodu mobilizirani v ameriško vojsko. Tudi Baraga je videl v tej vojni predvsem nesrečo, a očitno so bile njegove simpatije med vojno na strani Juga: "*Sever hoče podjarmiti jug, ki pa se ne da podjarmiti, ker je preveč pogumen in se za svojo stvar bojuje z velikim navdušenjem.*" Obsojal je "trmastega Abrahama Lincolna", ki ni pripravljen skleniti miru, dokler ne zmaga.¹⁵ Ko pa je bilo vojne konec, je Baraga poročal na Dunaj: "*Veliki upor je zadušen, uničujoča državljanska vojna je končana. In končno je nastal mir, ki smo si ga že štiri leta želeli.*"¹⁶ O samem suženjstvu se Baraga ni izjasnil.

Ko je v drugi polovici 19. stoletja naraščalo število slovenskih priseljencev v ZDA, so nastajale nove možnosti za slovensko tiskano besedo v Ameriki. Tega se je prva zavedala celovška Mohorjeva družba, ki je vsaj že v sedemdesetih letih začela delati kot izvoznik slovenskih knjig v Združene države.¹⁷ V sedemdesetih in osemdesetih letih se javijo tudi prvi udje Mohorjeve družbe med duhovniki v Minnesoti, njihovo število naglo narašča v devetdesetih letih in doseže najvišje število l. 1910: 2.378 udov. Vsakoletne sezname vseh udov Mohorjeve družbe, tudi onih v Združenih državah, je objavljala dobro znani *Koledar Družbe*

¹⁴ Janez Stanonik, "Anton Fister v Ameriki", zbornik *Dr. Anton Fister v revoluciji 1848*, uredil Marjan Britovšek, Maribor: Založba Obzorja, 1980, 106–119.

¹⁵ Baragovo pismo iz Sault Ste Marie, 29. dec. 1863. Glej Jože Gregorič, *Baragova misijonska pisma*, Ljubljana: Družina, 1983, 233.

¹⁶ Baragovo pismo iz Sault Ste Marie 8. junij 1865. Glej Jože Gregorič, op. cit., 241.

¹⁷ Janez Stanonik, "Prvi Slovenci v San Franciscu", *Slovenski izseljenski koledar 1995*, 166–173.

svetega Mohorja. Ti sezname danes lahko služijo kot pomemben vir za raziskovanje zgodovine slovenskega izseljenstva v Ameriki.¹⁸

Poleg Mohorjeve družbe je že zelo zgodaj med slovenskimi izseljenci v ZDA čutiti tudi vpliv Slovenske matice. Po zgledu matic pri drugih slovanskih narodih je bila l. 1864 v Ljubljani ustanovljena Matica slovenska z nalogo, da pospešuje in objavlja zlasti znanstvena dela na področju slovenskih nacionalnih ved, slovenske politične in literarne zgodovine, geografije in narodoslovja. L. 1869 je začela objavljati *Letopis Matice slovenske*, ki je poročal o Matičinem delu. Vsako leto je prinašal sezname članov Matice. Ti so s svojo članarino finančno omogočali Matičino delovanje. L. 1881 je kot prvi ameriški član naveden Peter Jeram, duhovnik v Minnesoti, ki je ostal član vse do svoje smrti l. 1897. L. 1891 se pojavi kot član Franc Šušteršič, duhovnik v Jolietu, Ill., ki je l. 1894 napisal za *Koledar Družbe svetega Mohorja* prvo obsežnejšo študijo o ameriških Slovencih. V začetku 20. stoletja je bil (za Buhom) nekaj časa lastnik in urednik *Amerikanskega Slovenca*. V devetdesetih letih najdemo med člani Matice tudi Ivana Stariho ter Ivana Solnca, oba duhovnika v St. Paulu v Minnesoti. Med duhovniki člani Matice pa ni nikogar iz Michigana, kljub škofiji v Marquettu, ki sta jo za Baragom vodila še dva Slovenca, Ignacij Mrak in Janez Vertin. To je morda odsev nespornostov, do katerih je prišlo med Matico slovensko in ljubljansko škofijo, ki je za vse publikacije Matice zahtevala predhodno cerkveno soglasje (škof Jernej Widmer). Dejansko je ustanovitev Matice slovenske med škofi v celoti podprl le Josip Juraj Strossmayer.¹⁹ V devetdesetih letih se pojavijo kot ameriški člani Slovenske matice tudi prvi predstavniki posvetnih poklicev, zlasti iz kroga liberalno usmerjenih Belokranjcev, ki so se v Chicagu zbrali okoli Franka Zalokarja. Prav ta krog je tudi l. 1891 dal pobudo za izdajanje *Amerikanskega Slovenca*, prvega slovenskega časnika v Združenih državah, ter natisnil prve številke. Čeprav brez višje izobrazbe so bili toliko razgledani, da so se zavedali pomena Slovenske

¹⁸ Andrej Vovko, "Udje Družbe sv. Mohorja do leta 1900", *Dve domovini/Two Homelands*, 1 (1990), 121–135.

¹⁹ Jaka Žigon, *Veliko pismo slovenske duhovne združitve. Ustanovitev Slovenske matice*, Ljubljana: Slovenska matica, 1935.

matice za razvoj slovenske kulture ter jo samoiniciativno podprli iz daljne Amerike.²⁰

Ob prehodu iz 19. v 20. stoletje se pojavijo prve samostojne slovenske publikacije, namenjene našim izseljencem v ZDA. Njihov namen je bil, da dajo osnovne koristne informacije o angleškem jeziku, ameriški ustavi in državni ureditvi, o ameriškem monetarnem sistemu in gospodarstvu. Nekaj jih je bilo natisnjenih v Ameriki, druge v Sloveniji. L. 1879 je izšla v Towru v Minnesoti *Slovensko-angleška slovnica*. Njen avtor je bil že večkrat omenjeni Peter Jeram, duhovnik v Wabashi. Verjetno je to prva knjiga v slovenščini, tiskana v Ameriki (ponatis l. 1895). Temu je sledilo anonimno delo *Angleščina brez učitelja, Pomozna knjiga za izseljence* (Ljubljana, 1889, ponatis l. 1896) ter l. 1904 prav tako v Ljubljani anonimni *Ročni slovensko-angleški in angleško-slovenski slovar*. Tem so v naslednjih desetletjih sledila podobna dela avtorjev Viktorja Kubelke (New York 1912), Franka Jauha Kerna (Cleveland 1919), Kazimirja Zakrajška (Chicago 1923) ter Ivana Mulačka (Ljubljana 1930). To so bila istočasno prva in edina dela za učenje angleškega jezika, ki so bila do druge svetovne vojne objavljena v slovenščini. Informacije, koristne za slovenske izseljence v ZDA, so prinašali tudi prvi slovenski koledarji, natisnjeni v Ameriki pri založbi *Glasa naroda*, najprej *Prvi ameriški koledar kažipot za leto 1895*, ki mu je sledilo več letnikov *Slovensko-ameriškega koledarja*.

Že od samega začetka je *Letopis Matice slovenske* prinašal letno bibliografijo vseh v slovenščini tiskanih publikacij. Matičina bibliografija je posvečala vso pozornost tudi slovenskemu izseljenskem tisku, kakor hitro se je ta pojavil, ter zabeležila prve natisnjene slovenske tekste v Združenih državah, tako prve slovenske knjige kot tudi periodične publikacije. Slovenski bibliografi so spremljali slovenski izseljenski tisk tekoče, navadno z odmikom samo enega leta, kar kaže, da so se že takrat zavedali njegovega pomena. Ni znano, kako so priha-

²⁰ Janez Stanonik, "The Bibliographies of Slovene Emigrant Press Prior To 1945", zbornik: *Ethnic Literature and Culture in the USA, Canada, and Australia*, ur. Igor Maver, Frankfurt am Main: Peter Lang Vlg, 1995, str. 39-52.

jali do teh podatkov. Možno je, da jim je pri tem pomagal kak ameriški Slovenec, član Slovenske matice.²¹

LITERATURA

- Rev. J.M. Trunk, *Amerika in Amerikanci*, Celovec: samozaložba, 1912.
- Jože Zavertnik, *Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote*, Chicago: Slovenska narodna podporna jednota, 1925.
- John A. Arnez, *Slovenian Letters by Missionaries in America 1851–1874*, New York-Washington: Studia Slovenica, Special Series 4, 1984.
- Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, Maribor: Založba Obzorja, 1987.
- Marjan Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev na tuje*, Ljubljana: Založba Mladika, 1991.
- Janez Stanonik, "The Prehistory of Slovene Journalism in the United States", *Dve domovini/Two Homelands*, 2-3 (1992), 125–140.
- Janez Stanonik, "The Bibliographies of Slovene Emigrant Press Prior To 1945", zbornik *Ethnic Literature and Culture in the USA, Canada, and Australia*, ur. Igor Maver, Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1995.
- Darko Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924*, Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva založba, 1995.

²¹ Ibid.

SUMMARY

SLOVENE EMIGRATION TO THE UNITED STATES: THE PERIOD 1848-1891*Janez Stanonik*

The study gives initially a statistical analysis of Slovene emigration to the United States in the second half of the 19th century. During the first half of the 19th century no economic emigration was possible from Austria owing to the political and administrative restrictions imposed by the Metternich's police regime, so that, according to the American official census, there were in 1850 only 946 inhabitants of the United States born in the Austrian monarchy, compared with the 583.774 inhabitants from the rest of Germany. Before 1848 the only persons who could go from Austria to America were those who were sent there – like Frederick Baraga – with the support of an Austrian official institution.

After the revolution of 1848 the political conditions in Austria slowly began to improve, and this opened also the possibilities for economic emigration to the United States, so that by the end of the 19th century there were already more than 100.000 Slovene immigrants in America. The study gives an analysis of their social situation and their political affiliations as revealed by the Slovene fraternal organizations they began to form in the States. This large emigration of Slovenes to America has created the possibilities for Slovene cultural life in America. First the Association of St. Hermagoras (Mohorjeva družba) from Celovec (Klagenfurt) in Carinthia began to export Slovene books to Slovenes in the United States. Soon it also began to collect its membership in America. It was followed by Slovenska Matica in Ljubljana, which pursued a publishing programme in the field of scholarly researches of the Slovene political and cultural history. The literary activity of American Slovenes found its first expression in the letters of Slovene missionaries home, which were published above all in the journal Zgodnja Danica, later also in the letters of Slovene economic emigrants.

Since the 70's we can also register the first books published specially for the needs of Slovene emigrants in the United States, giving information about the English language, American institutions and economic conditions.